
SEHEMU YA PILI:

MKUKUTA KUNDI LA II

MAISHA BORA NA USTAWI WA JAMII

ELIMU YA MSINGI NA SEKONDARI

Utafiti wa Maoni ya Watu (2007) ulichunguza hali ya elimu hususan kwa kutumia mtazamo wa watoto na vijana. Hali kadhalika, watu wazima nao walichangia maoni yao kuhusu elimu kutokana na maswali ya jumla waliyolizwa kuhusu hali ya huduma za jamii. Pamoja na uzoefu wao katika elimu, watoto wa shule waliulizwa pia kuhusu shughuli zao za nyumbani na shughuli nyingine wanazozifanya mbali na masomo, ushiriki wao katika masuala ya jamii, na matumaini waliyo nayo kwa siku za baadaye. Mfumo wa usimamizi wa MKUKUTA unaangalia zaidi kiwango cha ufanisi kilichofikiwa kwa kutumia vigezo vya idadi au vitu vinavyoweza kuonekana kwa macho - vitabu, vyumba vya madarasa - na pia wanafunzi walioandikishwa na matokeo ya mitihani. Utafiti wa 'Maoni ya Watoto' ulitoa pia fursa ya kuchunguza zaidi vigezo vya ubora kuhusu uzoefu walio nao wanafunzi katika masuala ya kujifunza na kufundishwa, masuala ambayo yatazungumziwa katika sura hii.

Vipengele vinavyofuata vinaeleza kuhusu majibu waliyoyatoa vijana wenye umri wa miaka 15-24 waliokuwa bado wanasoma shule. Kipengele kingine kitakachofuatia baadaye kinaripoti maoni ya wanafunzi wa shule ya msingi wenye umri mdogo zaidi.

Jumla ya wanafunzi 561 wenye umri wa miaka 15 na kuendelea waliulizwa maswali kuhusu masuala mbalimbali ya kielimu. Idadi ya wavulana waliosailiwa ilikuwa kubwa kidogo kuliko ya wasichana. Wengi wa wanafunzi wa vijijini walikuwa wanasoma shule ya msingi, huku wanafunzi wengi wa mjini walisoma shule ya sekondari.

8.1 Kwenda Shuleni

Asilimia 90 ya wanafunzi wa shule ya msingi wenye umri wa miaka 15 na kuendelea, walisema kuwa huenda shule kwa miguu, kama wafanyavyo karibu nusu ya wanafunzi wa shule ya sekondari waliosailiwa katika utafiti huu. Karibu theluthi moja ya wanafunzi wote wa Dar es Salaam husafiri kwa mabasi ya abiria waendapo shule. Kwa kuwa shule za msingi ziko karibu, 75% ya wanafunzi wa shule ya msingi hutumia muda usiozidi nusu saa kufika shuleni, huku 40% ya wanafunzi wa shule ya sekondari hutumia zaidi ya nusu saa ingawa wengi wao husafiri kwa basi.

Jedwali 8.1 Kwenda Shuleni

Usafiri wa Kwenda Shuleni	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Kutembea	88	92	49	47	68
Basi la shule	3	5	29	35	19
Usafiri binafsi	6	2	14	12	9
Mabasi ya abiria	3	1	8	7	5

8.2 Vyumba vya Madarasa

Zaidi ya nusu ya vijana waliosailiwa ambao bado wanasoma shule walisema kulikuwa na vyumba vya madarasa vya kutosha. Maoni ya kuwepo upungufu wa vyumba vya madarasa yanafanana miongoni mwa wavulana na wasichana wa shule ya msingi huku karibu robo ya watu waliosailiwa wakisema kuna haja ya vyumba zaidi vya madarasa. Hata hivyo, wasichana wa shule za sekondari walilalamika zaidi kuliko wavulana kuhusu upungufu huo.

Jedwali 8.2 Utoshelevu wa Vyumba vya Madarasa

Utoshelevu wa Vyumba vya Madarasa	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Ndiyo, vinatosheleza	61	58	55	45	55
Mikondo kadhaa tofauti hutumia chumba kimoja	14	14	18	20	17
Mikondo mingi tofauti hutumia chumba kimoja	4	7	8	8	6
Havitoshelezi. Tunahitaji vyumba vingi zaidi vya madarasa	22	21	19	27	22

Hali ya upungufu wa madawati ilifanana na ile ya upungufu wa vyumba vya madarasa, huku upungufu mkubwa zaidi ukitajwa na watu wa mijini na pia wanafunzi wa shule ya sekondari, hususan wanafunzi wa kike.

Zaidi ya nusu (54 %) ya wanafunzi waliosailiwa waliona kuimarika kwa hali ya vyumba vya madarasa, na 34% hawakuona mabadiliko yoyote tofauti na hali iliyokuwepo awali (Jedwali 8.3). Wanafunzi wa shule ya msingi waliona kuwepo kwa mabadiliko makubwa zaidi kuliko wanafunzi wa shule ya sekondari.

Jedwali 8.3 Mabadiliko ya Hali ya Vyumba vya Madarasa

Hali ya Vyumba vya Madarasa	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Madarasa yanapendeza zaidi kuliko zamani	58	62	48	48	54
Hali ya madarasa ni ileile	28	26	39	42	34
Hali ya madarasa ni mbaya zaidi kuliko zamani	11	9	9	5	8
Sijui / Hakuna jibu lililotolewa	3	2	4	5	4

8.3 Vitabu vya Kiada

Karibu 66% ya vijana wanaosoma shule walisema kuwa vitabu vya kiada vilikuwa vichache au kwamba huvitumia kwa nadra sana, na 16% ya wavulana wa shule ya sekondari na 19% ya wasichana wa shule ya sekondari walidai kuwa husoma masomo yao bila kutumia vitabu vya kiada hata kidogo. Kuna upungufu zaidi wa vitabu vya kiada katika maeneo ya vijijini kuliko maeneo ya mijini, lakini hata jijini Dar es Salaam, 61% ya watu waliosailiwa hawakuridhishwa na hali ya usambazaji wa vitabu vya kiada

Jedwali 8.4 Upatikanaji wa Vitabu vya Kiada

Upatikanaji wa Vitabu	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Vitabu vipo kwa wingi	23	26	23	17	22
Kuna vitabu vichache	52	51	40	41	45
Tunatumia vitabu kwa nadra	20	16	21	23	21
Hakuna vitabu	4	7	16	19	12

8.4 Vyoo

Kwa ujumla, upungufu wa vyoo haukuripotiwa katika shule za msingi au za sekondari, ingawa hali ilikuwa mbaya zaidi vijijini kuliko mijini. Wengi walidai kuwa vyoo vilikuwa safi, huku kwa kiwango cha juu vyoo vya shule za sekondari vikidaiwa kuwa safi zaidi ya vyoo vya shule za msingi.

Jedwali 8.5 Utoshelevu wa Vyoo vya Shule

Hali ya Vyoo	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Vyoo vipo kwa wingi	47	48	36	40	43
Kuna vyoo vichache sana	36	36	45	46	41
Kuna choo kimoja au viwili tu	12	10	19	11	13
Hakuna vyoo	4	7	0	3	3

8.5 Kompyuta

Taarifa zilitafutwa pia kuhusu upatikanaji na utumiaji wa kompyuta shuleni. Kulikuwa na kiwango kidogo sana cha matumizi ya kompyuta, hususan katika shule za msingi ambako 90% ya wanafunzi wenye umri mkubwa walisema hakukuwa na kompyuta katika shule zao. Zaidi ya nusu ya wanafunzi wa shule ya sekondari waliosailiwa (55%) walisema hakukuwa na kompyuta katika shule zao, na kwa wale waliosema kuwa kulikuwa na kompyuta shuleni kwao, ilidaiwa kuwa kompyuta hizo zilitumiwa zaidi kwa kazi za kiutawala na siyo kwa matumizi ya wanafunzi.

Jedwali 8.6 Upatikanaji na Utumiaji wa Kompyuta

Upatikanaji na Utumiaji wa Kompyuta	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Kwa wanafunzi wote	2	3	14	12	8
Kwa wanafunzi wakubwa tu	1	2	9	5	5
Kwa utawala tu	8	3	20	27	15
Hakuna kompyuta	88	91	58	55	72
Sijui / Hakuna jibu lililotolewa	1	1	0	1	0

8.6 Mahudhurio ya Wanafunzi Shuleni

Watoto waliripoti kuwa hukosa kuhudhuria masomo shuleni kwa nadra. Zaidi ya 70% ya vijana wanaosoma walisema kuwa 'kamwe' hawakosi kuhudhuria masomo shuleni au hukosa 'kwa nadra', na 20% tu ndio waliosema kuwa 'wakati mwingine' hukosa kuhudhuria shule, na 9% walisema 'mara kwa mara'. Hakukuwa na tofauti kubwa ya majibu baina ya wanafunzi wa kike na wa kiume. Pindi wanapokosa kuhudhuria masomo shuleni, kwa kiwango kikubwa 'ugonjwa' ndiyo sababu kuu ya kutohudhuria kwa wanafunzi wote wakubwa wa shule ya msingi na sekondari (kwa 61% ya waliosailiwa), huku wengi zaidi wakiwa wa vijijini kuliko wa mijini. 'Sina fedha ya ada ya shule' ni sababu kubwa iliyofuatia kwa kutajwa na wanafunzi wengi, ikitajwa na 36% ya wanafunzi wa sekondari, ambao gharama zao za masomo ni kubwa zaidi kuliko zile za shule ya msingi. Dharura ya harusi na mazishi pia huwachukulia wanafunzi muda wao, kwani sababu hii ilitajwa na 41% ya wasichana wa shule ya sekondari na 31% ya wavulana wa shule ya sekondari.

Jedwali 8.7 Sababu Zilizotolewa na Wanafunzi za Kutohudhuria Masomo

Sababu za Kutohudhuria Masomo	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wavulana %	Wasichana %	Wavulana %	Wasichana %	
Ugonjwa	61	60	64	58	61
Harusi, mazishi	36	33	31	41	36
Sina fedha ya ada	23	14	41	33	28
Kuuguza mgonjwa	13	11	16	12	13
Kusaidia familia kazi shambani	9	7	8	6	8
Usafi binafsi	9	9	4	3	7
Kusaidia kazi nyumbani	7	3	7	4	6
Kusaidia biashara ya familia	5	5	7	5	6
Kutegea kazi shuleni	7	6	7	4	6
Kufanya kazi ili kujipatia pesa	6	7	6	1	5

8.7 Walimu

Walimu ni watu muhimu sana katika suala la elimu, na utafiti wa Maoni ya Watu uliuliza maswali kuhusu vipengele mbalimbali vya mwingiliano wa walimu na wanafunzi wao. Karibu 60% ya vijana wanaosoma shule walisema kuwa kamwe walimu hawakukosa kuhudhuria vipindi vyao au walikosa kwa nadra. Utoro wa walimu uliripotiwa kuwa juu kidogo vijijini kuliko mijini, lakini hakuna tofauti kubwa ya utoro kati walimu wa shule ya msingi na wale wa sekondari au tofauti katika maelezo yaliyotolewa na wanafunzi wa kike na wa kiume.

Jedwali 8.8 Utoro wa Walimu

Utoro wa Walimu	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wanaume %	Wanawake %	Wanaume %	Wanawake %	
Walimu si watoro kamwe	27	32	33	23	29
Walimu hukosa kuhudhuria kwa nadra	31	26	31	31	30
Walimu hukosa kuhudhuria wakati mwingine	40	37	33	42	38
Walimu ni watoro mara kwa mara	1	5	3	4	4

Kwa ujumla, walimu walichukuliwa kuwa ni wapole na siyo wakali kwa wanafunzi wao. Zaidi ya 60% ya wanafunzi walisema kuwa walimu wao wote, wengi, au baadhi yao ni wapole, lakini 40% ya wanafunzi walichukulia kuwa 'baadhi' au 'wengi' wa walimu wao ni wakali, idadi kubwa kidogo wakiwa walimu wa shule ya msingi kuliko wa shule ya sekondari, na wanafunzi wengi zaidi wa kike ndio walioripoti hivyo kuliko wanafunzi wa kiume (Jedwali 8.9). Katika swali lililofuatia zaidi hali hiyo, wanafunzi waliulizwa kuhusu adhabu ya viboko. 20% tu ya wanafunzi ndiyo walioripoti kutokuwepo kwa adhabu ya viboko. Katika 16% ya shule zilizofanyiwa utafiti, walisema kuwa walimu 'wote au walio wengi' hutoa adhabu zinazoumiza mwili kama vile kuwachapa wanafunzi wao. Wanafunzi wa shule ya msingi walielekea kuripoti zaidi matumizi ya adhabu zinazoumiza mwili kuliko wanafunzi wa shule ya sekondari, na wasichana wa shule ya msingi wakitaja zaidi kupokea adhabu za aina hii kuliko wavulana wa shule ya msingi (Jedwali 8.10).

Jedwali 8.9 Mitazamo ya Wanafunzi kwa Walimu Wao

Mitazamo kuhusu Walimu	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wanaume %	Wanawake %	Wanaume %	Wanawake %	
Wote / wengi wao ni wapole	30	25	38	32	32
Baadhi yao ni wapole	28	27	30	30	29
Baadhi yao ni wakali	34	34	27	25	30
Wengi wao / wote ni wakali	8	14	5	13	10

Jedwali 8.10 Walimu na Utoaji wa Adhabu ya Viboko

Walimu na Adhabu ya Viboko	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wanaume %	Wanawake %	Wanaume %	Wanawake %	
Hakuna hata mmoja wao anayetuchapa / anayetupiga	15	10	30	23	20
Wachache miongoni mwao hutuchapa / hutupiga	45	38	29	42	38
Baadhi yao hutuchapa / hutupiga	25	31	27	21	26
Wote au wengi wao hutuchapa / hutupiga	16	21	14	14	16

Wengi wa wanafunzi wa shule ya msingi na sekondari walisema kuwa baadhi au wengi wa walimu wao waliwahimiza kuuliza maswali wawapo darasani. Kwa ujumla 84% walijibu hivyo. Idadi kubwa kidogo ya wanafunzi wa sekondari walijibu hivyo pia. Wasichana walielekea zaidi kuliko wavulana kusema kuwa walimu hawakuwahimiza kuuliza maswali.

Jedwali 8.11 Walimu Kuhimiza Wanafunzi Kuuliza Maswali

Kuhimiza Wanafunzi Kuuliza Maswali	Shule ya Msingi		Shule ya Sekondari		Wote %
	Wanaume %	Wanawake %	Wanaume %	Wanawake %	
Walio wengi	47	50	55	51	51
Baadhi yao	37	26	35	33	33
Wachache	11	16	6	14	11
Hakuna	6	8	4	3	5

8.8 Utafiti wa 'Maoni ya Watoto'

Maoni ya watoto wadogo 512 wa shule ya msingi wenye umri wa miaka 7 hadi 14 yalitafutwa pia. Maoni yao kuhusu masuala ya elimu na nafasi yao katika jamii yamejumuishwa katika ripoti ya utafiti wa 'Maoni ya Watoto Tanzania' itakayotolewa hivi karibuni. Maoni hayo yanajadiliwa kwa muhtasari katika sehemu inayofuata.

Mtindo unaotumiwa kujifunza, kama unavyoelezwa na watoto wadogo wa shule ya msingi, wenye umri wa miaka 7-14, ni ule unaotegemea kwa kiwango kikubwa mno kunakili maandiko kutoka ubaoni na vitabuni. Mara kwa mara watoto walitaja haja ya walimu wao kuwa na mwandiko mzuri ubaoni, hali inayoonyesha jinsi jambo hili lilivyo muhimu ili watoto waweze kusoma vizuri kilichoandikwa ubaoni. Vitabu vinathaminiwa na kupendwa sana na watoto hawa, lakini vilevile ni chanzo cha kuwavunja moyo, kwani ingawa kwa ujumla kuna ongezeko la usambazaji wa vitabu, bado vitabu ni vichache sana ikilinganishwa na mahitaji yaliyopo. Watoto wangependa kujisomea vitabu kwa muda wao wenyewe, lakini kwa ujumla vitabu hukusanywa mwishoni mwa kila kipindi.

Hali kadhalika, watoto walieleza bayana sifa wanazotaka awe nazo mwalimu wao. Mwalimu hana budi kuwa mtu anayependa kweli kufundisha, huwapenda watoto, anayo juhudi, na huhakikisha kuwa wanafunzi wanaelewa. Ilidhihirika katika utafiti huu kwamba baadhi ya watoto kwa hakika walikuwa na walimu walio hodari kiasi hicho. Hata hivyo, kila shule iliyofanyiwa utafiti ilionyesha kuwepo kwa matatizo mbalimbali kama vile kuwepo kwa walimu wasiokidhi mataakwa muhimu ya mkataba, au kwa maneno mazuri zaidi, walimu wenye sifa duni kitaaluma. Walimu kutohudhuria vipindi ni tatizo kubwa. Watoto walitaja kuwepo kwa walimu waliokuwa wakitoa vitini bila kueleza kile kinachozungumziwa katika vitini hivyo, au waliwaambia wakaombe msaada kwa wanafunzi wa madarasa ya juu ili wawaeleweshe. Hofu ya adhabu ya viboko - inayosababishwa, kwa mfano, na walimu wanaoingia na fimbo darasani - ilielezwa na watoto kuwa ni kikwazo kikubwa katika kujifunza.

Kwa ujumla, mchakato wa kujifunza katika mazingira ya shule unaonekana kuwabana wanafunzi kufuata wanayoyasema walimu kama 'amri zilizowekwa' kwa ajili ya watoto ambao kwa kiwango kikubwa kazi yao ni kuzifuata tu. Watoto waliosailiwa katika utafiti huu hawakuwa wamezoea kufundishwa kwa mbinu shirikishi za ufundishaji.

Mawasiliano kati ya shule na wazazi yalikuwa hafifu.

Watoto walitarajiwa kutoa michango ya hali na mali katika shule zote zilizokuwa katika sampuli ya utafiti, na husimamishwa masomo kwa kushindwa kuilipa.

Watoto walikuwa na maoni mbalimbali iwapo kwa ujumla hali ya elimu ilikuwa bora zaidi mwaka juzi kuliko mwaka jana. Watoto wengi zaidi walihisi kwamba njia bora zaidi ya kuimarisha elimu ni kuongeza usambazaji wa nyenzo za ziada, ikiwa ni pamoja na miundombinu, walimu, na vifaa vya shule. Vilevile walitaka wawe na walimu bora zaidi, mtaala mpana zaidi, na huduma nyingine shuleni (kama vile huduma za afya). Watoto wa Dar es Salaam walioshiriki katika utafiti huu walionyesha ujasiri kwa kusema kuwa kuongeza juhudi yao binafsi katika masomo na kuwasikiliza walimu na wazazi ni kigezo muhimu pia katika kuboresha elimu yao.

AFYA

Hali ya afya ya watu hutegemea mambo mbalimbali ya msingi, ikiwa ni pamoja na lishe, mtindo wa maisha alio nao mtu na usafi wa mazingira. Huduma za msingi za afya zinaweza kuwa za tiba au za kujikinga dhidi maradhi, lakini gharama nyingi za afya hutumiwa katika tiba, yaani kuwatibu wagonjwa. Utafiti huu ulichunguza hali ya jumla ya afya za watu na maoni waliyokuwa nayo kuhusu upatikanaji, ubora, gharama na namna wanavyozifikia huduma za msingi za afya zinazotolewa na serikali. Sura hii inataarifa kuhusu maoni ya watu wazima na watoto. Masuala muhimu ya kiafya ya wazee yameripotwa katika sura ya 11.

9.1 Hali ya Afya na Matatizo Yanayohusiana Nayo

Watu wazima katika utafiti huu waliulizwa kuhusu hali ya afya zao kwa siku za karibuni: iwapo waliugua katika kipindi cha mwaka mmoja uliopita, na kama waliugua, je, waliugua ugonjwa upi na mara ngapi. Theluthi mbili, 66%, ya watu wazima walirifu kuwa walishikwa na ugonjwa wa malaria mara moja au zaidi katika kipindi cha mwaka mmoja uliopita, 60% wakiugua kikohozi, homa au mafua, na 32% waliugua ugonjwa wa kuhara. Watu wachache tu waliosailiwa, 5%, ndio waliopata ajali katika mwaka huo.

Ugonjwa wa malaria ulitajwa zaidi katika maeneo ya mijini, na ugonjwa wa kuhara katika maeneo ya vijijini. Karibu robo tatu, 73%, ya watu waliosailiwa walirifu kuwa walitumia vyandarua kuzuia mbu, vingi kati ya hivyo vikitajwa kuwa vimetiwa dawa ya kuzuia mbu, ingawa kwa ujumla 42% tu ya watu waliosailiwa ndiyo waliosema kuwa walikuwa na vyandarua vilivyotiwa dawa. Vyandarua vilitumiwa kwa wingi zaidi mijini kuliko vijijini.

Jedwali 9.1 Matatizo ya Afya na Matumizi ya Vyandarua kwa Mwaka Uliopita

Matatizo ya Afya Mwaka Uliopita	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Maeneo ya Vijijini %	Kote %
Matukio ya Ugonjwa				
Malaria	76	63	63	66
Kikohozi, homa, mafua	62	57	60	60
Kuhara	29	24	35	32
Ajali	5	4	4	5
Matumizi ya Vyandarua				
Vilivyotiwa dawa	56	45	34	42
Visivyo na dawa	32	34	27	31
Wasio na vyandarua	12	21	39	27

9.2 Huduma za Afya

Walipoulizwa kuhusu matatizo makubwa zaidi yanayowakabili katika kupata huduma za afya, 32% ya watu wazima waliosailiwa walilalamikia suala la ubora / upatikanaji wa huduma hiyo, 16% walilalamikia umbali, 13% walitaja upatikanaji wa madawa na 10% bei yake. Zaidi ya robo ya watu waliosailiwa hawakuwa na jibu kwa swali hili. Kwa watu wazima waliotumia huduma za afya, karibu theluthi mbili walilalamikia gharama kubwa za tiba na ununuzi wa madawa kuwa tatizo kubwa. Vilevile, zaidi ya mbili ya tano (44%) ya watu wazima walilalamikia kuhusu ukosefu wa madawa. Watu wengi zaidi wa mijini (zaidi ya 50%) walilalamikia muda mwingi wa kusubiri kupewa huduma, wakati wakazi wengi zaidi wa vijijini (42%) walilalamikia kuhusu ukosefu wa huduma za afya. Kati ya watu waliosailiwa wachache walilalamikia tabia ya ukali ya wahudumu wa afya (18%), ukosefu wa huduma za uzazi (13%) na huduma za chanjo (2%), na usafi katika utoaji wa huduma za afya (10%), angalia Jedwali 9.2.

Jedwali 9.2 Matatizo katika Huduma za Afya

Matatizo Makubwa Yahusuyo Afya	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Gharama za tiba na madawa	62	69	61	62
Upatikanaji wa madawa	50	56	45	44
Muda mrefu wa kusubiri huduma	55	52	42	43
Upatikanaji wa huduma za afya	34	35	42	35
Ukali wa wahudumu wa afya	25	23	16	18
Upatikanaji wa huduma za uzazi	13	14	13	13
Kiwango duni cha usafi katika huduma	10	10	10	10
Ukosefu wa chanjo	3	3	2	2

9.3 Huduma za Afya Shuleni

Watoto wa shule ya msingi waliulizwa kuhusu huduma za afya katika shule zao, ikiwa ni pamoja na upatikanaji wa huduma ya kwanza, au urahisi wa kupata ruhusa ya kwenda hospitali (na umbali uliokuwepo kwenda huko). Nusu ya shule zilizokuwa katika sampuli ya utafiti zilikuwa na namna fulani ya utoaji wa huduma ya kwanza. Katika shule nyingine, mtoto anapougua hupelekwa katika hospitali au zahanati iliyo karibu. Mkoa wa Dar es Salaam ndio uliokuwa na utaratibu unaoeleweka zaidi wa utoaji huduma ambapo watoto walitaja kuwa hupata chanjo, uchunguzi wa meno na dawa ya meno shuleni. Shule mojawapo ilihakikisha kuwa watoto wa darasa la kwanza walipata bure huduma ya tiba, na katika shule moja ya Lindi wanafunzi wakubwa waliweza kukumbuka kuwa siku zilizopita kama mtu alienda na daftari la wagonjwa, basi angepewa huduma za tiba bure, lakini wakaarifu kuwa sasa hivi wanatakiwa kulipia ada ya shilingi 1,000/-. Shule moja peke yake ndiyo iliyoonekana haikuwa na utaratibu wa kutoa huduma za afya kwa watoto wagonjwa.

Majibu ya watoto kuhusu hali ya utoaji wa huduma za afya shuleni yanaonyesha wanatambua kuwa lishe bora, kupata chakula wanapokuwa shuleni na vilevile upatikanaji wa maji safi ni miongoni mwa mambo muhimu kwa afya zao. Utafiti huu uliangalia masuala ya lishe miongoni mwa watoto 512 iliowashirikisha katika utafiti. Shule tatu tu kati ya kumi zilizokuwa katika sampuli ya utafiti ndizo zilizotajwa kuwa na utaratibu wa kutoa chakula kwa watoto - moja ikiwa ni shule wanayosoma watoto wa watu wenye kipato cha juu na nyingine mbili za wenye kipato cha kati - na hata katika shule hizi mbili, utaratibu huo ulionekana kutotumika kwa wakati huo. Katika shule nyingine mbili (moja ya Arusha na nyingine ya Dar es Salaam), ilibainishwa kuwa chakula huuzwa kwenye maduka madogo na vibanda vilivyo jirani na shule. Shule nyingine moja ambayo pia ina shule ya chekechea hutoa huduma ya uji kwa gharama ya shilingi 1,500/- kwa mwezi.

Walipoulizwa kuhusu mpangilio wao wa ulaji, zaidi ya theluthi moja, 35%, ya wanafunzi waliosailiwa wenye umri wa miaka 15 na kuendelea ndio waliosema kuwa siku zote hula kabla ya kwenda shule, idadi hiyo ikianza robo, 26%, ya wanafunzi wa vijijini hadi nusu, 48%, kwa wale wa Dar es Salaam. Wanafunzi wapatao 15% walisema kuwa hula vyakula vidogovidogo wakati wa mapumziko shuleni, wakati wanafunzi walio wengi zaidi, 85%, walisema kuwa hula warudipo nyumbani kutoka shuleni.

9.4 Usalama Barabarani

Kutokana na hali iliyopo sasa ya ajali za barabarani kama inavyoripotiwa katika vyombo mbalimbali vya habari, watu wazima waliulizwa iwapo rafiki wa karibu, ndugu au jirani yao alifariki au kujeruhiwa vibaya katika kipindi cha miaka mitatu iliyopita kwa ajali barabarani.

Jedwali 9.3 Matukio ya Vifo na Majeraha Makubwa (kwa marafiki, ndugu, majirani) Kutokana na Ajali Barabarani

Matukio ya Ajali Barabarani	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Waliofariki	17	13	11	13
Waliojeruhiwa	19	16	11	14
Jumla	36	29	22	27

Zaidi ya 40% ya ajali zilizosababisha vifo au majeraha ziliwatokea watu waliokuwa wakitumia magari ya abiria. Robo ya wahanga wa ajali hizi walikuwa wakitembea kwa miguu wakati ajali hizi zilipowafika. Ajali zilizowakumba waendesha baiskeli au pikipiki zilikuwa 19% ya ajali zilizoripotiwa, huku ajali chache zaidi zikiwakumba watu waliokuwa wakisafiri kwa magari yao binafsi. Washiriki wa utafiti huu mkoani Dar es Salaam waliripoti ajali nyingi zaidi kuliko wale wa miji mingine au wa vijijini. Ajali zilizoripotiwa ziliathiri zaidi magari ya abiria - *daladala* - jijini Dar es Salaam, na kusababisha karibu nusu ya idadi ya vifo au majeraha makubwa kwa watu katika mji huo. Vilevile, ajali nyingi sana ziliwakumba waenda kwa miguu jijini Dar es Salaam, idadi yake ikiwa ni 29%. Karibu 25% ya ajali zilizosababisha vifo au majeraha makubwa katika maeneo ya vijijini ziliwakumba waendesha baiskeli na pikipiki.

Jedwali 9.4 Chanzo cha Vifo au Majeraha

Vifo na Majeruhi Safarini	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Maeneo ya Vijijini %	Kote %
Magari ya abiria	46	40	41	42
Waenda kwa miguu	29	25	22	25
Baiskeli / pikipiki	9	21	25	19
Magari ya binafsi	16	15	12	14

HUDUMA YA MAJI

Huduma ya maji safi na salama majumbani na mfumo mzuri wa kutiririsha maji taka ni mambo ya lazima kwa afya bora na kuzuia magonjwa yanayosambazwa kwa njia ya maji, magonjwa ambayo huua na kuwadhoofisha watoto na watu wazima. Taarifa zilikusanywa kutoka kwa watu wazima waliosailiwa kuhusu mwenendo wa utoaji wa huduma ya maji safi na maji taka.

10.1 Vyanzo vya Maji Majumbani na Utaratibu wa Malipo

Jedwali 10.1 na Jedwali 10.2 zinaonyesha jinsi watu waliosailiwa wanavyopata na kulipia huduma ya maji. Kati ya 80% na 90 % ya watu wazima waliosailiwa hupata maji yao ya kunywa kutoka kwenye vyanzo vilivyopo katika jamii au kwa majirani zao. Hata mijini, 16% - 20% tu ya watu ndio wenye maji ya bomba kwenye nyumba zao au karibu na nyumba zao. Wakati 73% ya watu wazima vijijini hawalipii maji wanayoyatumia, huku 8% tu ya wakazi wa Dar es Salaam ndio pia wakijipatia maji bure, 77% ya wakazi hao wa Dar es Salaam huwalipa wauzaji binafsi wa maji (watu wenye pampu za kuvuta maji, vibanda, majirani au wachuuzi wa maji). Wanaopata maji kutoka mamlaka ya maji (DAWASCO) ni 13% tu.

Jedwali 10.1 Vyanzo Vikuu vya Maji ya Kunywa

Vyanzo vya Maji ya Kunywa	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Vyanzo vinavyomilikiwa na jamii / watu binafsi	41	55	89	70
Maji ya bomba kwenye mji wa jirani	42	23	5	18
Maji ya bomba ndani ya nyumba / karibu na nyumba	16	20	3	10
Vyanzo vinginevyo	1	2	3	2

Jedwali 10.2 Utaratibu wa Kulipia Maji ya Kunywa

Utaratibu wa Kulipia Maji ya Kunywa	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Silipii (maji ni ya bure)	8	38	73	49
Ninalipia pesa (kwa mwenye pampu, kibanda, jirani)	64	36	17	33
Ninalipa bili mamlaka ya maji	13	19	3	9
Ninalipia pesa (kwa wachuuzi wa maji)	13	6	4	6
Vyanzo vinginevyo	1	1	3	3

10.2 Mwelekeo na Matatizo katika Utoaji wa Huduma ya Maji

Jedwali 10.3 linaonyesha mwelekeo uliokuwepo katika utoaji wa huduma ya maji katika kipindi cha miezi kumi na miwili iliyopita. Jibu lililotolewa na watu wengi waliosailiwa ni kwamba hawakuona kuwepo kwa mabadiliko - karibu 70% walisema hapakuwa na tofauti kwenye umbali wa kuyapata maji, usafi wa maji, gharama yake wala muda wa kujipanga kwenye foleni ya kulipia, na 49% walisema hapakuwa na tofauti kwenye kiasi cha maji yanayotolewa. Miongoni mwa wale waliobaini kuwepo kwa mabadiliko katika utoaji wa huduma ya maji, kwa ujumla, wengi wao waliona kupungua badala ya kuongezeka kwa kiwango cha ubora wa huduma ya maji, usafi, kuongezeka kwa gharama na muda wa kupanga foleni, ingawa kuna mabadiliko kiasi yaliyoonekana katika kupunguza umbali wa kupata huduma za maji katika maeneo ya mijini (ikiwemo Dar es Salaam).

Jedwali 10.3 Mwelekeo wa Utoaji wa Huduma ya Maji

Mwelekeo wa Utoaji wa Huduma ya Maji	Dar es Salaam %		Miji Mingine %		Maeneo ya Vijijini %		Kote %	
	Bora	Duni	Bora	Duni	Bora	Duni	Bora	Duni
Upungufu	20	33	27	26	20	29	21	29
Umbali	17	13	17	11	9	14	13	13
Usafi	15	17	17	14	7	22	11	19
Gharama	8	32	14	16	12	8	11	16
Muda wa kujipanga foleni	12	26	17	14	12	13	12	17

Upungufu wa maji wakati wa kiangazi ulitajwa kuwa jambo la kawaida mijini na vijijini. Hususan wakazi wa vijijini waliosailiwa walilalamika kuhusu kupata maji machafu na yasiyowekewa dawa. Umbali wa kuvifikia vyanzo vya maji ni tatizo kubwa zaidi vijijini, wakati wakazi wa mijini waliosailiwa walilalamika zaidi kuhusu kukaa sana kwenye foleni na gharama kubwa za maji (tatizo kubwa zaidi likiwa jijini Dar es Salaam).

Jedwali 10.4 Matatizo ya Utoaji wa Huduma ya Maji

Matatizo Makubwa ya Utoaji wa Huduma ya Maji	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Upungufu wakati wa kiangazi	54	59	68	63
Maji machafu / yasiyo na dawa	31	35	54	45
Umbali wa kwenda kwenye vyanzo	16	21	35	28
Muda wa kupanga foleni	41	20	20	26
Gharama	54	25	10	25

10.3 Huduma ya Maji Shuleni

Suala la upatikanaji na usafi wa maji si tatizo lililoko kwenye makazi ya watu pekee. Watoto wa shule ya msingi nao pia wanatambua umuhimu wa maji safi kwa ajili ya kunywa na kwa shughuli za usafi. Umuhimu wa maji huongezeka zaidi na zaidi ikiwa watoto hutembea umbali mrefu kwenda shule, na kwa sababu hiyo hushikwa na kiu sana. Pamoja na ukweli huo, shule mbili tu za msingi zilizokuwa katika sampuli ya utafiti huu (moja mkoani Mwanza na nyingine mkoani Tanga) ndizo zilizokuwa na maji salama ya kunywa kwa ajili ya watoto. Kaimu mwalimu mkuu katika shule moja mkoani Mtwara alisema kuwa ugonjwa wa kipindupindu na kuhara ni matatizo yanayojitokeza mara kwa mara shuleni hapo kutokana na tatizo la maji. Mkoani Dar es Salaam, watoto walichukua maji yao ya kunywa kutoka makwao au walijinunulia kwenye vibanda vilivyo karibu na shule. Mkoani Mtwara, watoto walipata maji ya kunywa kama walirudi makwao wakati wa mapumziko au wakati wa chakula cha mchana. Vinginevyo, iliwabidi kusubiri hadi warudipo makwao baada ya muda wa masomo shuleni kuisha ndipo wapate maji safi ya kunywa.

Kwenye shule ya mkoani Tanga, maji ya kunywa yaliyochemshwa yalipatikana kwenye ofisi ya walimu na kwenye maktaba ingawa baadhi ya watoto walijinywea maji moja kwa moja kutoka bombani. Utoaji wa maji ya kunywa yaliyochemshwa unaonekana kuwa mfano wa mwenendo mwema ambao unaweza kuigwa na wengine wengi hususan kama tayari watoto wamezoea kupeleka kuni shuleni (kama ilivyo kwenye shule moja ya Lindi), ambazo zinaweza kutumiwa kuchemsha maji.

Upatikanaji wa maji safi shuleni lilikuwa tatizo kubwa kwa vijana wa vijijini waliokuwa bado wanasoma shule, ambapo 64% kati yao waliripoti kuwa hawakuwa na maji shuleni. Mkoani Dar es Salaam, 58% walisema walikuwa na maji tele shuleni, na 7% tu walisema hapakuwa na maji.

Jedwali 10.5 Upatikanaji wa Maji Shuleni

Upatikanaji wa Maji Shuleni	Dar es Salaam %	Miji Mingine %	Vijijini %	Kote %
Ndiyo, yapo tele	58	31	12	26
Ndiyo, yapo kiasi	24	17	15	18
Kuna maji kidogo tu	10	26	8	13
Hakuna maji shuleni	7	27	64	44
Sijui / Hakuna jibu lililotolewa	1	0	1	0

WAZEE

Ukosefu wa usalama kwa baadhi ya makundi ya watu huonyesha hali halisi ya maisha, huku watoto wadogo na wazee wakiwa katika mazingira hatarishi zaidi. Serikali, jamii, makanisa, asasi zisizo za kiserikali na vyama vya hisani vinaweza kuwasaidia watu wazima kuwatumia watoto na wazee, na makundi mengine ya watu wanaoishi katika mazingira hatarishi, lakini mwenye jukumu la kwanza ni ndugu wa karibu wa watu hawa. Vyanzo vya riziki kwa wazee, misaada wanayoitoa kwa watu wengine, na ile wanayoipokea kutoka kwa watu wengine, na maoni yao kuhusu maadili ya jamii na raha na taabu ya mtu kuzeeka ni mambo yanayochunguzwa katika sura hii. Aidha, sura hii inachunguza pia masuala yahasuyo mahitaji yao ya maji, hali yao kiafya na mambo wanayoyafanya ili kujenga afya zao.

Zaidi kidogo ya 60% ya wazee 855 waliosailiwa katika utafiti huu walikuwa wanaume na 80% walikuwa wakuu wa kaya zao. Zaidi ya nusu ya waliokuwa katika sampuli - (57%) waliishi na wenzi wao, 33% walikuwa wamefiwa na wenzi wao, na 10% walikuwa wametengana.

11.1 Vyanzo vya Riziki kwa Wazee

Wakati wengi wa wanawake wazee hutegemea ndugu zao wa karibu ili waweze kujikimu kimaisha, 34% ya wanaume na 20% ya wanawake walidai kuwa bado wanafanya kazi ya kudumu. Wazee wachache sana waliosailiwa ndio waliokuwa wanapata malipo ya pensheni. Misaada kutoka asasi za kiraia, asasi za kidini, asasi za kijamii na zisizo za serikali vilevile ilikuwa michache sana. Kisanduku Namba 7 kitakachofuatia baadaye katika sura hii kinaonyesha baadhi ya hisia za wazee na uwezo wao mdogo katika kujitafutia riziki.

Jedwali 11.1 Vyanzo Vikuu vya Wazee Kujikimu

Vyanzo Vikuu vya Wazee Kujikimu	Wanaume %	Wanawake %	Wote %
Watoto / ndugu wanaonizunguka	34	60	45
Ninafanya kazi ya kudumu	34	20	28
Ninatumiwa fedha	20	22	21
Ninafanya kazi ya muda	8	3	7
Ninapata malipo ya pensheni	7	1	5
Ninasaidiwa na asasi za kidini, kijamii /zisizo za kiserikali, majirani	1	2	2

Angalizo: Majibu ya aina mbalimbali yaliruhusiwa.

11.2 Vyanzo vya Misaada kwa Wazee

Wazee vilevile walitoa maoni yao kuhusu watu wanaoelekea kuwasaidia wanapofikwa na matatizo makubwa. Kwa wazee wengi - 88% ndugu wa karibu ndiyo wana uwezekano au wana uwezekano mkubwa kutoa msaada. Asilimia 38 ya wazee waliosailiwa walisema kuwa marafiki na majirani zao wanaweza kuwasaidia. Karibu 11% hawakutarajia namna yoyote ya kupata msaada (tazama Jedwali 11.2).

Jedwali 11.2 Vyanzo vya Misaada kwa Wazee

Vyanzo vya Misaada Wakati wa Matatizo Makubwa	Wanaume %	Wanawake %	Wote %
Wanafamilia	88	88	88
Marafiki na majirani	38	38	38
Ukoo, wazee wenzangu	35	29	33
Viongozi / asasi za kidini	22	18	21
Serikali ya mtaa	13	10	12
Kikundi cha wazee	12	10	11
Sina mtu wa kunisaidia	10	12	11
Asasi za kijamii / zisizo za kiserikali kwenye eneo husika	5	6	5

11.3 Huduma ya Maji kwa Wazee

Wazee waliosailiwa waliulizwa kuhusu namna wanavyopata maji kwa matumizi ya nyumbani na matatizo wanayokumbana nayo. Wazee wachache, 28%, hujitekea maji wao wenyewe; walio wengi (68%) hutekewa na ndugu au mfanyakazi wa nyumbani. Wanawake wengi wazee hujitekea maji wenyewe ikilinganishwa na wanaume wazee.

Walipoulizwa kama wana matatizo yoyote katika kupata huduma ya maji, wazee waliosailiwa walitaja kukumbana na baadhi ya matatizo yaliyo sawa na yale yaliyotajwa na watu wazima kama ilivyoonyeshwa katika Sura 10.

11.4 Huduma za Afya kwa Wazee

Theluthi mbili, 65% ya wazee walisema kuwa walikuwa na matatizo ya afya yanayohitaji uangalizi wa mara kwa mara, 62% wakiwa wanaume na 68% wanawake. Tatizo lililotajwa mara nyingi zaidi ni uwezo wao wa kutembea, tatizo ambalo liliripotiwa na 42% ya wazee wanaume na wanawake.

Theluthi mbili ya wazee wenye umri wa zaidi ya miaka sitini walitafuta huduma za tiba katika kipindi cha miezi mitatu kabla ya kufanywa kwa utafiti huu, huku wanawake wengi zaidi wakitafuta tiba kuliko wanaume. Kwa wale waliotafuta huduma za tiba, 35% walijilipia wenyewe gharama za tiba, 27% walilipiwa na ndugu zao, 15% walipata tiba bure, na 14% hawakupata huduma yoyote ya tiba. Karibu nusu (44%) walikwenda kutibiwa kwenye hospitali za serikali, 27% walinunua dawa kwenye maduka ya kuuza dawa, na robo, 24%, walienda kutibiwa kwenye hospitali za binafsi.

Jedwali 11.3 Ulipiaji wa Huduma za Afya

Kulipia Matibabu	Wanaume %	Wanawake %	Wote %
Nilijilipia mwenyewe	43	27	35
Familia yangu ilinilipia	18	41	27
Nilipata matibabu bure	15	14	15
Sikupata matibabu	13	16	14
Mengineyo	8	9	8
Bima ya afya	2	3	2

Jambo la kusikitisha, karibu nusu ya wazee wenye umri wa zaidi ya miaka sitini (48%) hawakujua kuwa wana haki ya kupata bure huduma za tiba kwenye hospitali za serikali (42% kwa wanaume na 58% kwa wanawake). Zaidi ya hayo, takriban moja ya tano (18%) ya wazee waliosailiwa walisema kuwa walinyimwa huduma za tiba kwenye hospitali za serikali kwa kuwa hawakuwa na uwezo wa kulipia gharama za tiba, na 13% walisema kuwa walinyimwa huduma za bure za tiba kwa kukosa uthibitisho wa umri wao.

Jedwali 11.4 linaonyesha kwa muhtasari matatizo yanayowakabili wazee wanapotafuta huduma za afya. Wakati wazee wengi waliotafuta huduma za tiba walisema kuwa hawakupata matatizo katika kupata huduma hizo, 38% walisema kuwa tatizo lao kubwa ni kwamba waliombwa kulipia huduma hizo.

Jedwali 11.4 Matatizo Yanayowakabili Wazee katika Kupata Huduma za Tiba			
Matatizo Makuu katika Kupata Huduma za Tiba	Wanaume %	Wanawake %	Wote %
Kuombwa kulipia gharama	40	36	38
Upatikanaji wa madawa na vifaa vya tiba	30	28	29
Umbali / muda wa kwenda huko	25	25	25
Kusubiri kuonana na wahudumu / kupata matibabu	14	15	14
Nidhamu ya wahudumu wa afya	11	10	11

Katika maeneo mengi ambayo utafiti ulifanywa, wazee wanajua kuwa wana haki ya kupata bure huduma za tiba, lakini wakati mwingine sera hiyo hupuuza na watekelezaji. Hali hii ilionekana kuwepo kote: mijini na vijijini. Kisanduku Namba 7 kinaonyesha baadhi ya maoni kuhusu ugumu wanaokumbana nao wazee katika kupata huduma za bure za afya.

SANDUKU 7: MATATIZO YA WAZEE KATIKA KUPATA MATIBABU YA BURE

“Kwenye redio wanasema akina mama, wazee, na watoto wadogo wanapewa huduma bure, lakini kwa eneo hili ni kitendawili na haijawahi kutokea.”

- Kikundi Maalumu cha Wanawake, Korogwe

“Msamaha wa matibabu wa wazee huku ni kama haupo, ukienda na barua utaambiwa hakuna dawa. Maduka ya dawa tunayoagiziwa ni ya madaktari wenyewe.”

- Kikundi Maalumu cha Wazee, Tanga

“Kuhusu matibabu ya bure kwa wazee bila kunyanyaswa... tunaambiwa tu, lakini inatakiwa pesa; mfano, unaweza ukaambiwa nenda huko walikotangaza matibabu bure... Umesikia wapi matibabu bure?”

- Kikundi Maalumu cha Wazee, Dar es Salaam

“Alienda kupata huduma akaulizia sera hiyo akakataliwa huduma mpaka atoe pesa. Jibu la wauguzi wanasema hawajui... Vikongwe wanahudumiwa na pesa.”

- Kikundi Maalumu, Lindi

11.5 Huduma Zinazotolewa na Wazee

Kulea wajukuu ni jambo la kawaida kabisa kwa wazee wengi wa umri mkubwa. Karibu 40% ya wazee waliosailiwa walirifu kuwa walikuwa wakilea wajukuu wao, mara nyingi kwa sababu ya kufariki au kuugua kwa wazazi wa watoto hao. Katika kuwalea wajukuu wao, karibu robo tatu walisema kuwa walikuwa wanasaidiwa na ndugu zao wa karibu.

11.6 Wasiwasi wa Wazee kuhusu Mustakabali Wao

Wazee waliulizwa pia kuhusu hofu walizonazo kwa siku zijazo. Usalama wao katika umri mkubwa ni suala linaloleta hofu kubwa miongoni mwa wazee, huku 75% ya wazee waliosailiwa wakiwa na hofu ya kupoteza nguvu za kufanya kazi kwa kadri wanavyozidi kuzeeka, na 66% wakihofia kukumbwa na njaa na umaskini, na kupoteza uhuru wao kutokana na maradhi. Hofu hizi zinafanana miongoni mwa wazee wa kike na wa kiume. Jedwali 11.5 linaonyesha vilevile masuala mengine nyeti yahusuyo haki za binadamu kama vile hofu ya kutuhumiwa kujihusisha na mambo ya kichawi ambayo ilitajwa na 25% ya wanaume na 32% ya wanawake walioshiriki katika utafiti huu. Utafiti wa Tathmini ya Umaskini kwa Mbinu ya Ushiriki Tanzania pia ulibaini kuwa tuhuma za uchawi ni moja ya matatizo wanayokabiliana nayo wazee (Tz-PPA ESRF, 2004).

Jedwali 11.5 Wasiwasi wa Wazee kuhusu Mustakabali Wao

Wasiwasi wa Wazee kuhusu Mustakabali wao	Wanaume %	Wanawake %	Wote %
Kutoweza kufanya kazi	76	74	75
Kupoteza uhuru kutokana na maradhi	67	64	67
Njaa, umaskini	69	66	66
Kupoteza hadhi, majukumu katika jamii	53	47	50
Kutoheshimiwa katika jamii	48	43	46
Kuwa mpweke, kutengwa au kupuuzwa	47	40	45
Kushambuliwa, kuporwa	43	36	40
Kulea yatima	38	40	39
Migogoro ya kifamilia	33	31	33
Kutuhumiwa kwa uchawi	25	32	28
Kunyang'anywa mali pindi mwenzi anapofariki	27	21	25
Kudhuriwa na wachawi	27	24	25

Kutoheshimiwa na kupoteza hadhi katika jamii ni mambo yanayowapa mashaka karibu nusu ya wazee waliosailiwa. Hata hivyo, hii haimanishi kuwa vijana hawawaheshimu tena wazee. Kimsingi, wazee wengi zaidi, 60%, waliosailiwa wanaamini kuwa vijana huwaheshimu ikilinganishwa na wale wanaoamini kuwa hawawaheshimu. Katika jamii nyingine, mathalani katika Kata ya Mwamanoni (Shinyanga), kuna ushirikiano kati ya vijana na wazee ambao kwa jadi unaitwa 'Ukombakomba'.

Hatimaye, maswali mawili yaliyowataka wazee kutoa maoni yao yaliulizwa ili kupata mtazamo wao kuhusu raha na taabu wanazozipata kutokana na uzee. Zaidi ya theluthi moja, 36%, ya wazee hao hawakuona raha ya kuzeeka, huku 28% waliona kuna raha ya asili kwa mtu kuzeeka. Kuheshimiwa na kuwa na hekima hayakuwa mambo muhimu sana yaliyowaletea wazee furaha ikilinganishwa na kitendo cha kuishi na wajukuu wao. Ingawa 20% ya wazee hawakuwa na jambo la kulalamikia linatokana na kuzeeka kwao, 33% walilalamikia kupoteza nguvu zao na kwa sababu hiyo kupoteza pia uwezo wao wa kufanya kazi. Maradhi ya mara kwa mara ni suala lililowapa hofu wazee wengine wapatao 22%. Wazee wengi wa kiume walikuwa na hofu ya kupoteza nguvu na uwezo wao wa kufanya kazi huku wazee wengi wa kike wakihofia maradhi.

Jedwali 11.6 Karaha ya Kuzeeka

Madhara Makubwa ya Kuzeeka	Wanaume %	Wanawake %	Jumla %
Kupoteza nguvu, uwezo wa kufanya kazi	37	26	33
Maradhi ya mara kwa mara	19	25	22
Hakuna	18	20	20
Hakuna jibu lililotolewa / mengineyo	12	15	12
Kutukanwa, kutoheshimiwa	5	7	6
Kupoteza kumbukumbu	1	1	1
Kuwa tegemezi	6	4	5
Kutuhumiwa kwa uchawi	1	2	1

KULINGANISHA NA MATOKEO MENGINE YA UTAFITI MWAKA 2003 NA 2007 KUHUSU UTOAJI HUDUMA

Kulinganisha matokeo ya utafiti huu na yale ya Utafiti wa Sera na Utoshelevu wa Huduma (2003) na ya *Afrobarometer*⁵ kuhusu kiwango cha ubora wa maisha na ustawi wa jamii unaonyesha kufanana kwa baadhi ya mambo (Jedwali 12.1). Kama ilivyo katika utafiti wa 'Maoni ya Watu', tafiti hizi za siku za nyuma zinaonyesha jinsi wananchi wengi wanavyounga mkono juhudi za serikali za kuboresha elimu. Utafiti huu wa sasa unathibitisha jinsi wananchi wanavyounga mkono uwekezaji unaofanywa na serikali katika miundombinu ya elimu, lakini vilevile unaibua suala la upungufu wa vitabu vya kiada unaoendelea kuwepo kwenye shule za msingi na sekondari.

Kwa miaka kadhaa iliyopita, serikali imekuwa ikitenga bajeti kubwa zaidi kila mwaka kwa ajili ya huduma za msingi, lakini kuna ushahidi wa kutatanisha iwapo ongezeko la bajeti linaongeza na kuboresha huduma zinazotolewa. Walipoulizwa iwapo utoaji wa huduma za msingi ulikuwa ukiimarika au ukizidi kuwa duni, wananchi wengi zaidi waliosailiwa walisema kuwa ulikuwa ukiimarika, 44%, kuliko wale waliosema ulikuwa ukizidi kuwa duni, 9%. Hata hivyo, gharama kubwa za tiba ziliripotiwa kuwa tatizo kubwa na zaidi ya nusu ya wananchi waliosailiwa katika Utafiti wa Sera na Utoshelevu wa Huduma (2003), na kutajwa pia na 62% ya wananchi waliosailiwa katika utafiti wa Maoni ya Watu (2007). Hali kadhalika, kuna malalamiko mengi kutoka kwa wananchi waliosailiwa katika utafiti wa Maoni ya Watu (2007) kuhusu kupanda kwa gharama za madawa, 44%, ikilinganishwa na yale yaliyotolewa na wananchi waliosailiwa katika Utafiti wa Sera na Utoshelevu wa Huduma (2003), 35%, miaka minne iliyopita. Wananchi wengi wazee huwawia vigumu kupata huduma za afya bure. Huduma ya maji majumbani bado inaendelea kuwa tatizo sugu mijini na vijijini, huku kwa ujumla wananchi wengi wakiona kushuka kwa kiwango cha upatikanaji na usafi wa maji. Kwa wakazi wa mijini waliosailiwa, kupanda kwa gharama ya maji ni miongoni mwa matatizo waliyoyataja.

Jedwali 12.1 Matatizo Makuu katika Huduma za Jamii Mwaka 2003 na 2007

Dar es Salaam		Maeneo ya Vijijini		Kote	
2003	2007	2003	2007	2003	2007
Madawa	Maji majumbani	Maji majumbani	Maji majumbani	Madawa	Maji majumbani
Maji majumbani	Tiba	Madawa	Tiba	Maji majumbani	Tiba
Elimu	Elimu	Elimu	Madawa	-	Madawa
-	Madawa	-	-	-	-

Angalizo: 'Tiba' humaanisha kupanda kwa gharama za tiba
'Madawa' humaanisha ugumu wa kupatikana na pia kupanda kwa gharama za ununuzi wa madawa
Utafiti wa Sera na Utoshelevu wa Huduma (2003) ulisaili wakuu wa kaya; utafiti wa Maoni ya Watu (2007) uliwasaili watu wazima na vijana.

